

BAB III

BAB III

MASYARAKAT MUKIM TOK HADI

3.1 LATAR BELAKANG SEJARAH

Untuk mengenal masyarakat Islam di Tok Hadi maka terlebih dahulunya mengetahui latar belakang sejarah atau asal usul masyarakat itu, Di sini penulis membawa latar belakang masyarakat Tok Hadi secara ringkas yang terdapat maklumatnya di perpustakaan dan dari temubual dengan ahli sejarah tempatan.

Dalam hubungan ini dipersetujui bahawa Tok Hadi adalah satu daerah atau perkampungan dalam negeri Patani Darussalam, segala perkembangan politik, kemasyarakatan dan kebudayaan di Tok Hadi tidak terpisah dari sejarah dan perkembangan masyarakat negeri Patani Darussalam keseluruhannya.

3.1.1 PENGENALAN PATANI DARUSSALAM

Patani¹ adalah sebuah empayar yang gemilang pada zaman silam yang ada bersambungan selepas tamatnya empayar

¹ Negeri Patani Darussalamialah wilayah Yala, Pattani, Naratiwat dan setul

langkasuka.² Raja yang terakhir memerintah Langkasuka ialah Phaya Tu kurub Mahajana yang berpusat ibu kota Mahligai. Selepas kematian baginda maka diganti takhtanya oleh anaknya Phaya Tu Indira Mahawangsa atau Phaya Tu Nakpa Indirawangsa.³

Di kala itu langkasuka adalah sebagai pusat perniagaan besar sehingga kapal-kapal besar dari luar negeri dapat masuk singgah di pelabuhan kota mahligai, tetapi dengan lama kelamaan sungai itu menjadi sempit menyebabkan kapal perniagaan tidak dapat berlabuh di pelabuhan kota Mahligai.

Pada suatu masa Phaya Tu Nakpa keluar memburu binatang ke hutan, setelah baginda sampai di suatu pantai yang didiami oleh petani-petani yang mengusahakan sawah dan ladang, apabila Raja Phaya Tu Nakpa melihat kepada tempat itu maka baginda sangat tertarik dengan akhlak dan tingkah laku petani-petani yang bersopan santun itu, maka baginda bercadang membuka sebuah penempatan baru disitu dan menamakan Patani, dan lama kelamaan Patani menjadi masyhur kerana kegiatan perniagaan yang sangat cepat,

² Langkasuka ialah empayar melayu yang tertua yang bertapak sejak abad pertama mashi hingga abad ke14. Lihat: Phrayurasak Chalayanadecha(1996), Muslim nai pratet Thai, cet.2, Bangkok., Jurnal Ru Sambilan, tahun3, bil.1, Mac-April,1974, hal.23 Menurut catatan China yang ditulis pada awal abad ketujuh bahawa kerajaan Langkasuka (Lang-ya-huii) terletak di laut selatan mempunyai daerah yang sangat luas iaitu dari timur ke barat memkan masa 30 hari berjalan kaki dan dari utara ke selatan selama 20 hari berjalan kaki, jarak perjalanan dari Kuang Tung sebanyak 24,000 li... A. Bangnara, Patani dahulu dan sekarang hal.2

³ A.laomen & Arifin Bincik (1998), *Langkasuka Patani Darusalam*, Yala:Pusat kebudayaan sempadan selatan Thai, hal. 43-44

oleh kerana itu Phaya Tu Nakpa memindahkan kotanya dari kota Mahligai ke Patani.⁴

Masa kegemilangan Patani semenjak pembukaannya sehingga akhir selama 310 tahun,⁵ dapat dibahagikan kepada lima zaman iaitu zaman pemerintahan raja keturunan seri wangsa selama 186 tahun (1500-1686), zaman pemerintahan raja keturunan raja kelantan selama 31 tahun (1688-1719), zaman pemerintahan raja Patani selama 5 tahun (1719-1724), zaman pemerintahan raja keturunan Kelantan selama 5 tahun (1724-1729) dan zaman pemerintahan pembesar-pembesar Patani selama 41 tahun (1769-1810)

3.1.2 KEDATANGAN ISLAM KE PATANI.

Sebelum kedatangan Islam ke Patani ini penduduk-penduduknya adalah beragama hindu dan budha mazhab mahayana⁶, pada umumnya mereka percaya kepada dewa-dewa.⁷ Ahli-ahli

⁴ Abdul Halim Bashah (1994), *Raja Campa & Dinasti Jembal dalam Patani besar*, Kelantan: Pustaka reka, hal.42-45, Lihat: laporan ahli jawatankuasa selidiki masalah dalam lima wilayah sempadan Thai selatan di dewan perwakilan rakyat pada 22 March 1999 hal. 2-4

⁵ Arifin Bincik (1999), *Patani Darussalam*, Yala: Pusat kebudayaan selatan Thai, hal.59-60

⁶ Mahayana ialah nama aliran dalam agama Budha yang dianuti oleh penduduk Tibet, Cina, Jepun, Korea, Vietnam dan lain. Lihat: *Pojananukrom Chabab rajbandityastan 2525* (Kamus Thai) hal.633

⁷ Phrayurasak Chalayanadecha(1996), op.cit., hal.170. Lihat; Ibrahim Syukri (t.t.), *Tarikh al-Muluk al-fataniyin an tariq al-Mujahid al-Fatani*, Kelantan: Majlis agama Islam Kelantan hal.30

sejarah sehingga kini tidak dapat membuat penentuan yang sah dan tepat tentang tarikh sebenar kemasukan Islam ke Patani.⁸

Walau bagaimanapun ahli-ahli sejarah sependapat bahawa Patani adalah salah satu pusat perkembangan agama Islam terpesat dan terawal di Asia Tenggara, agama Islam tersebar masuk ke Patani adalah hasil dari perdagangan di antara orang Arab dengan orang China, ahli perniagaan dari negeri India dan negeri Arab telah bertapak di Patani pada akhir abad ke 12 selepas tiga abad kemudian maka Islam tersebar luas di Patani.⁹

Mahayudin Haji Yahaya, dalam buku: *Islam di Alam Melayu*, menyatakan bahawa: Agama Islam mula tersebar di tanah melayu menerusi aktiviti pedagang Arab dan negeri Kedah yang terletak di sebelah utara Tanah Melayu merupakan negeri yang pertama menerima agama Islam, buktinya ialah penemuan batu nisan yang tertua di tanjung Inggeris Kedah, yang menunjukkan agama Islam sudah masuk setidak-tidaknya kurun kesembilan, kerana dijumpai batu nisan Syeikh Abd al-Qadir ibn Syeikh Husain Syah Alam yang

⁸ Hasan Madmarn (1999), *The Pondok & Madrasah in Patani*, Bangi, UKM., hal.13 Lihat: Ahmad Fathy (1994), *Pengantar Sejarah Patani*, Kelantan: Dian Sdn. Bhd., hal.14. Lihat: Mahmud Syakir (1974), *Patani*, Jiddah: Dar al-Sa'udiyyah li al-Nasyr, hal.24

⁹ Abdul Halim Bashah (1996), *Wali Songo Dengan Perkembangan Islam di Nusantara*, Kelantan: Al Kafilah Enterprise, hal.11. Lihat: Tasykandi 'Abd al-Jalil (t.t.), *al-Mamlakah al-'Arabiyyah al-Sa'udiyyah wa da'm al-Aqaliyat al-Muslimah fi al-'Alam*, jedah:T.P., hal.70, Lihat: A. Bangnara (t.t.), *Patani dahulu dan Sekarang*, terj. A.Patani & A.Jala, Putra batu putih, 1976, hal. 7.

bertarik tahun wafatnya 903m. dan beliau menyatakan bahawa agama Islam telah lama bertapak di pantai timur Semenanjung.¹⁰

Demikian juga Negeri Patani sama-sama terletak di pantai timur berjiran dengan Negeri Kedah dan sama-sama mempunyai pelabuhan perdagangan dengan negeri Arab dan China, semesti agama Islam telah sampai ke Patani dalam masa yang sama juga.

Ada satu riwayat mengatakan: bahawa pendakwah Arab bernama Abu al-Fida' telah datang ke patani pada abad kelapan masihi lagi.¹¹ Dan mengikut sebahagian ahli sejarah bahawa: Negeri Patani dan Kelantan telah menerima Islam lebih kurang sezaman dengan Terangganu iaitu pada abad yang ke 12 kerana memandang kepada kedudukan geografi mereka yang sama dan hubungan sejarah antara keduanya.¹²

Dari beberapa bukti yang tersebut di atas dapat dinyatakan: bahawa agam Islam telah mula tersebar di kalangan rakyat Patani

¹⁰ Mahayudin Haji Yahaya (1998), *Islam di Alam Melayu*, Kuala Lumpur: Dewan bahasa dan Pustaka, hal.17-22

¹¹ Syalabi Ra'ūf (1978), *al-Daulah al-Islāmiah fī Fatāni wa juzur al-filibīn*, Kuwayt: Dār al-Qalam, hal 42.

¹² Rahmat bin Saripan (1979), *Perkembangan Politik Melayu Tradisional Kelantan 1776-1842*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hal.4. Lihat: Muhammad Hassan Dato' Kerani Muhammad Arshad (1969), *al-Tarikh Salasilah Negeri Kedah*, Kuala Lumpur: Dewan bahasa dan Pustaka, hal. 26-27 Lihat: Wan Yahya bin Wan Muhammad Taib (1329h.), *Salasilah atau Tarikh Kerajaan Kedah*, Penang: The British Malaya Press, hal.3 Lihat: Muhammad Hussein khal'I Haji Awang (1970), *Kelantan dari zaman kezaman*, Kelantan: Sharikat Dian Berhad, hal.7 Lihat: Abdul Samad Ahmad

terlebih dahulu 300 tahun kemudian baru sampai kepada pemerintah-pemrintah. Dipercayai bahawa masyarakat kawasan istana raja Patani telah mulai menerima Islam pada tahun 1457 dengan kedatangan Syeikh Said dari negeri Pasai Indonesia sebagai doker kepada raja.¹³

Tapi ada berlainan pendapat di kalangan ahli sejarah mengenai nama raja Patani yang terawal memeluk agama Islam. Dalam hikayat Patani ada menyebutkan bahawa raja tersebut adalah Raja Phya Tu Nakpa iaitu raja pembuka negeri Patani Darussalam yang menukar namanya kepada Sultan Ismail Shah.¹⁴ Dan dalam Sejarah kerajaan Melayu Patani menyebutkan bahawa raja itu adalah raja Antira, putera kepada Phaya Tu Nakpa yang menukar namanya kepada Sultan Muhammad Shah.¹⁵

Memandang kepada perselisihan itu pada hakikat sebenarnya adalah perselisihan pada nama sahaja kerana raja yang memerintah Patani dalam keturunan Maha Wangsa adalah sebanyak sembilan raja sahaja, akan dijelaskan pada tajuk berikutnya.

(1957), *Sejarah Kesusasteraan Melayu*, jilid 1, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hal.36

¹³ Abdul Halim Bashah (1994), *op.cit.*, Hal.48. Lihat; A.Bangnara, *op.cit.*, hal.7

¹⁴ A.Laomen & Arifin bin Cik (1998), *op.cit.*, hal.46

¹⁵ Ahmad Fathy al-Fatani (1994), *op.cit.*, hal.13-14., Lihat; Mahmud Syakir, *op.cit.*, hal. 28-29.

3.1.3 RAJA-RAJA NEGERI PATANI

Mengikut catatan ahli sejarah bahawa Raja-raja yang berdaulat merintah negeri Patani Darussalam semenjak diasaskan negeri Patani pada tahun 1500 oleh Sultan Ismail Syah dari keturunan Dinasti Maha Wangsa adalah berjumlah sembilan orang raja.¹⁶ Lihat jadual di bawah ini.

Jadual 3.1.3(a): Raja Patani Keturunan Dinasti Maha Wangsa

Tattib	Nama raja	Tahun	Catatan
1	Sultan Ismail Syah	1500-1530	Pengasas
2	Sultan Muzaffar Syah	1530-1564	
3	Sultan Mansur Syah	1564-1572	
4	Sultan Patik Siam	1572-1573	
5	Sultan Bahdur Syah	1573-1584	
6	Raja Hijau	1584-1616	
7	Raja Biru	1616-1624	
8	Raja ungu	1624-1635	
9	Raja Kuning	1635-1688	Marhum besar

Sumber: Ahmad Fathy al-Fatani (1994), *Pengantar Sejarah Patani*, Kelantan:Dian Darulnaim, hal.16

Selepas kemangkatan raja kuning diri dinasti Maha Wangsa pada tahun 1685 itu, tidak ada seorang raja yang dapat mewarisi

¹⁶ Ahmad Fathy al-Fatani (1994), op.cit., hal.16-17 Lihat: A.Laomen & Arifin Bin Cik (1998), op.cit. hal.48-98

takhta istana negeri Patani maka semua pembesar dalam negeri Patani bersetuju untuk melantik Raja bakal yang berasal dari titihan raja Kelantan yang tinggal di ‘kampung Teluk’ naik menjadi raja Patani Darussalam. Raja keturunan kelantan itu dapat memerintah negara Patani dengan aman damai selama lapan orang raja seperti yang tercatat mana dalam jadual berikut.¹⁷

Jadual 3.2.3(b): Raja Patani Keturunan Kelantan.

Bil.	Nama raja	Tahun	Catatan
1	Raja Bakal	1688-1690	Marhum Teluk
2	Raja Emas Kelantan	1690-1707	Marhum kelantan
3	Raja Emas Cayam	1707-1710	Memerintah dua zaman
4	Raja Dewi	1710-1719	Peracau
5	Raja Bendang Badan	1719-1723	Paduka syah alam
6	Raja Laksamana Dajang	1723-1724	11 bulan
7	Raja Emas Cayam	1724-1726	Baginda
8	Along Yunus	1726-1729	Yang di pertuan

Sumber:Ariffin Binci(2000), *Patani Darussalam*, Yala: The Center of Southern Thai Islamic Culture, hal.22-34

Selepas Along Yunus mangkat negeri Patani menjadi haruhara, tidak ada raja memerintah negeri dalam masa lebih kurang 40 tahun kemudian dilantik seorang pembesar bernama Bakar menjadi raja dan digelar “sultan Muhammad” (1769-1786)

¹⁷ Mohd Zamberi A. Malek (1993), *Umat Islam Patani sejarah dan politik*, Selangor: Hizbi Shah Alam, hal.87-92

baginda memerintah Patani dengan aman dan damai tidak pernah diganggu oleh mana-mana musuh, hingga sampai ke tahun 1786 tentera siam datang menyerang Patani, Sultan Muhammad keluar mempertahankan di medan pertempuran sehingga mendapat syahid di dalam medan pertempuran dan Patani menerima kalah kepada tentera Siam.¹⁸

Setelah Siam menjajah Patani maka raja Rama I melantik Tengku Lamidin, yang berasal dari keturunan raja patani menjadi raja pada tahun 1786, dan melantik Datok Pangkalan menjadi raja pada tahun 1791 selepas pemberuntakan Tangku Lamidin, dan melantik Nai Khuan Sai menjadi raja pada tahun 1808 selepas pemberuntakan Datok Pangkalan.¹⁹

Jadual 3.1.3(c): Raja Patani dari pembesar-pembesar Patani.

Bil.	Nama Gobnor	Tahun	Catatan
1	Sultan Muhammad	1769-1786	
2	Tengku Lamidin	1786-1791	
3	Datok Pangkalan	1791-1810	

Sumber: Ariffin Binci(2000), *Patani Darussalam*, Yala: The Center of Southern Thai Islamic Culture, hal.38-59

¹⁸ Ibid.hal.92-98

¹⁹ Ariffin Binci(2000), *Patani Darussalam*, Yala: The Center of Southern Thai Islamic Culture, hal.38-59

3.1.4 HUBUNGAN PATANI DENGAN NEGERI MELAYU

Hubungan di antara negeri Patani Darussalam dan negeri-negeri melayu (malaysia dan Indonesia sekarang) adalah terbagi kepada beberapa bahagian hubungan seperti hubungan ras keturunan, bahasa, kebudayaan, agama dan politik.

3.1.4(a) Hubungan ras keturunan

Patani mempunyai tali perhubungan yang sangat erat dengan negeri-negeri melayu kerana penduduk-penduduk negeri Patani mempunyai keturunan yang sama iaitu berketurunan melayu baik di peringkat raja atau di peringkat rakyat. Ismail Hussein telah menyatakan dalam "Tamadun Melayu Menyongsong Abad Kedua Puluh satu"

Alam melayu itu pula telah membina kerajaan dan tamadun agung, Funan, Campa, Langkasuka, Sriwijaya, Majapahit dan Melaka, dan hasil seni binanya di campa atau di jawa, tidak kalah hebatnya dengan yang ada di India atau Yunani.²⁰

3.1.4(b) Hubungan bahasa

Selain dari hubungan keturunan, maka bahasa tuturan juga sama sebahasa iaitu bahasa melayu, bahasa yang digunakan di

²⁰ Ismail Hussein (1997), *Tamadun Melayu Menyongsong Abad Kedua Puluh Satu*, Kuala Lumpur: Universiti Kebangsaan Malaysia, hal.21

semenanjung tanah melayu ini, bahkan lebih luas dari itu sebagaimana yang dinyatakan oleh Nik Safiah Karim dan rakan-rakannya dalam Tatabahasa Dewan Edisi Baharu: 1995 bahawa seorang pendeta dan ahli sejarah bangsa Belanda bernama Francois Valentijn berkata:

“Bahasa mereka, bahasa Melayu, bukan saja dituturkan di Daerah pinggir laut, tetapi juga digunakan di seluruh kepulauan Melayu dan di segala negeri-negeri Timur, sebagai suatu bahasa yang difahami di mana-mana saja oleh setiap orang, tidak ubah seperti bahasa Perancis atau latin di Eropah, atau sebagai bahasa lingua Franca di Itali dan di Lavant. Sungguh luas tersebar nya bahasa Melayu itu sehingga kalau kita memahaminya tidaklah mungkin kita kehilangan jejak, kerana bahasa itu bukan saja dimengerti di Parsi bahkan lebih jauh daripada negeri itu, dan di sebelah timurnya sehingga kepulauan Filipina.”

3.1.4(c) Hubungan kebudayaan

Selain dari dua hubungan diatas maka umat Patani mempunyai hubungan rapat dengan negari-negeri melayu lain disegi adat istiadat dan kebudayaan seperti: seni bina rumah kediaman, begitu juga seni bina masjid, pakaian ada baju kurung, baju kebaya, baju bandung dan baju teluk belanga, bidang hiburan, mempunyai mak yong, wayang kulit, layang-layang, pintu gerbang dan adat istiadat yang orang melayu berpegang dengannya.

Pepatah melayu berkata: “Biar mati anak jangan mati adat” antara adat-adat yang masih dilakukan oleh orang-orang melayu ialah adat mandi safar, adat bermain pantai, adat menyembah pantai, adat menziarahi kubur, adat bernazar dan melepas nazar, adat berinai, adat turun tanah, adat bergotong royong, adat meminang, adat membelah mulut, adat berlimau, adat bunga telur dan sebagainya.²¹

3.1.4(d) Hubungan agama

Penduduk negeri patani beragama Islam kerana mereka mempunyai hubungan dengan negari-negeri melayu lain dalam menganuti agama Islam kecuali pada penduduk Patani yang berketurunan Siam dan Cina mereka beragama Budda

Di antara perkara-perkara yang menunjukkan yang demikian itu ialah sistem pendidikan agama atau cara memperkembangkan agama adalah dilakukan dalam sistem pondok, dan Patani adalah sebagai pencetak ulama-ulama yang sangat banyak sebagaimana Ahmad Fathy al-Fatani menyatakan dalam mukadimah bukunya “Ulama besar dari Patani”²²

²¹ Ismail Awang (1996), *Adat Orang-orang Melayu yang bertentangan dengan Akidah Islam*, Kelantan: Pustaka Aman Press, hal.10

²² Ahmad Fathy al-Fatani (2001), *Ulama besar dari atani*, Kuala Lumpur: Universiti Kebangsaan Malaysia, hal.19

ساعة جلس بموا نكري فطاني سوله ٢ تله دغليه باكي منجلي "أرض العلماء"
 ليه درفد نكري ٢ لأين، بأيك دسمتجوغ ملايو مؤفون دنوسترا . لقب
 الفطاني ساعة ملواس دكل، مغاسي لقب ٢ لكتاني، الأشي، للنكايوي،
 الفلاني، الفتياني، البنجاري ، لسماراني، البتاني، البتوي، لسومبوي، لريوي
 دن لأين ٢.

3.1.4 (e) Hubungan politik

Negeri Patani Darussalam pada satu ketika dahulu pernah bersama dengan negeri Kelantan dalam satu pemerintahan. Haji Abdul Halim Bashah menyatakan dalam mukaddimah bukunya Raja campa & Disnati Jembal dalam patani Besar katanya:

Sewaktu keduanya (ketika itu bernama Langkasuka dan Medang Gana) berada dalam Negara 'YAWADWIPA' atau Chryse Chesonesos dalam abad pertama dahulu maka telah muncul sabagai ibu kepada sejarah (tamaddun) bangsa Melayu (*al-Jawiyun*) di Nusantara.

3.1.5 HUBUNGAN PATANI DENGAN SIAM

Nagara Patani telah mempunyai hubungan dengan kerajaan siam semenjak dari dinasti sukhutai dan dinasti ayuthaya lagi, sebagai negeri jiran yang baik pada satu ketika dan pada ketika yang lain pula memperlihatkan permusuhan dan sering berperang.²³

²³ Phichet Thongsrinun (1993), *Thai muslim kab khuam mankhong haeng chat; suksa korani chau Thai muslim nai Amphoe Raman Changwad Yala (Thai*

Dalam masa pemerintahan sultan Muhammad pada tahun 1786 Patani berada dalam keadaan sangat lemah, Negeri Patani telah hilang kemerdekaannya kepada tangan Siam, dan rakyat Patani telah menerima kekejaman yang dahsyat dari tentera siam, dengan membakarkan kota serta merumpak segala barang-barang, dan istana sultan Muhammad pun dibakar oleh tentera siam.²⁴

Kemudian siam melantik pembesar yang berasal dari keturunan raja Bendang Badan digelar "Tengku Lamidin" menjadi raja Patani, dan tidak berapa lama kemudian Tengku Lamidin telah membuat pemberontakan terhadap siam, tapi siam dapat menyerang kembali sehingga Patani mendapat kekalahan²⁵.

Siam melantik pula seorang Patani yang berasal dari kampung pengkalan besar untuk menjadi Raja Patani digelar "Datuk Pengkalan" pada tahun 1809, kemudian beliau telah melakukan pemberontakan terhadap siam seperti yang telah dilakukan oleh Tengku Lamidin, maka Siam menyerang Patani kali kedua serta melantik seorang siam bernama "Nai Khuan Sai" menjadi raja ganti orang Patani, Nai Khuan Sai dapat memerintah Patani tidak

Muslim and National Security: A Case Study of the Thai Muslim in Raman District, Yala Province), Chiangmai: Chiangmai University, hal. 68

²⁴ Ahmad Fatfy al-Fatani(1994), op.cit., hal.52

²⁵ Arifin Bin Cik (2000), op.cit., hal.52-55

beberapa tahun diganti oleh adiknya bernama "Nai Phai". pada tahun 1815 kerana kematiannya.²⁶

Semasa Nai Phai memerintah Patani, sering berlaku perbalahan dengan orang Patani, pada tahun 1816 Siam menghantarkan pembesarnya dari Bangkok untuk menyelesaikan masalah yang berlaku dengan membahagikan Negeri Patani kepada tujuh negeri (*Hua Muang*)²⁷

- 1- *Muang* Patani (wilayah Pattani sekarang)
- 2- *Muang* Nongcik (sekarang adalah menjadi satu Daerah dalam wilayah Pattani)
- 3- *Muang* Jering (sekarang adalah menjadi satu Daerah dalam wilayah Pattani)
- 4- *Muang* Saiburi @ Taluban (sekarang adalah menjadi satu Daerah dalam wilayah Pattani)
- 5- *Muang* Yala (wilayah Yala sekarang)
- 6- *Muang* Raman (sekarang adalah menjadi satu Daerah dalam wilayah Yala)
- 7- *Muang* Rangek @ Legeh (sekarang adalah menjadi satu Daerah dalam wilayah Naratiwat)

²⁶ Ibid. hal.55-59

²⁷ Ibid.

Di setiap *Hua Muang* atau negeri itu diperintah oleh raja yang dilantik oleh Siam.

Pada tahun 1906 diubah sistem pemerentahan dari tujuh kawasan itu kepada empat *Munthon Thesa Phiban* (bandaran) iaitu: bandaran Patani, bandaran Yala, bandaran Saiburi dan bandaran Rangek yang semuanya tertakluk di bawah negeri Patani Darussalam.²⁸ Pada tahun 1933 telah ditukar cara pemerintahan Negeri Patani kepada sistem *Changwad* (Wilayah), dipecahkan kepada tiga wilayah iaitu: wilayah Pattani, wilayah Yala dan wilayah Naratiwat.²⁹

Mukim Tok Hadi tempat yang penulis membuat kajian ini terletak dalam wilayah Yala, berdasarkan kepada pembahagian pentadbiran kerajaan Thailand sekarang.

²⁸ Ahmad Fathy hal. 60

²⁹ Kong Kammatikan (1999), *Suksa panha 5 changwad chaidaen phak tai* (Kajian masalah dalam lima wilayah sempadan selatan Thailand) pejabat dewan perwakilan rakyat, Bangkok., hal.13

3.2 Pengenalan Wilayah Yala

Yala adalah wilayah yang terletak di selatan Thai, dan paling bawah sekali bersempadan dengan negara Malaysia, mempunyai udara yang sederhana, bahagian besar dari penduduknya berketurunan melayu, bercakap melayu dan beragama Islam. Yala mempunyai tempat-tempat pelancongan yang indah dan menarik.

3.2.1 Lokasi Wilayah Yala.

Wilayah Yala³⁰ merupakan salah satu wilayah sempadan selatan Thailand.³¹ Wilayah Yala terletak di antara garis lintang 5-7° di utara manakala garis bujur pula ialah 100-102° di timur. Terletak jauh dari kota Bangkok ke selatan 1,039 kilo meter mengikut jalan kereta api, mempunyai kawasan tanah 4,521.08 kilo meter persegi.³² Utara Wilayah Yala bersempadan dengan Daerah Sabayoi wilayah Songkla dan Daerah Khokpor wilayah Pattani, di pihak selatan bersempadan dengan negeri Perak, pihak timur bersempadan dengan Daerah Bachok, Daerah Roso wilayah Naratiwat dan negeri Perak, di pihak barat bersempadan dengan wilayah Songkhla dan Negeri kedah.

³⁰ Yala Provincial Statistical Office (1998), *Statistical Reports of Changwat Yala*, hal. 1

³¹ Wilayah sempadan selatan Thailand mempunyai lima wilayah iaitu; Yala, Pattani, Naratiwat, Songkhla dan Satul. Lima wilayah ini terkenal dengan negeri Patani

³² Wisut Singha Khachorn Warakun (l.l.), op.cit., hal. 4-6

3.2.2 Geografi Wilayah Yala

Geografi wilayah Yala³³ pada umumnya mempunyai gunung dan bukit tinggi bermula dari kawasan tengah wilayah Yala beransur-ansur tinggi ke arah selatan, hingga sampai ke Daerah Thanto dan Betong. sementara tempat lembah rata adalah sangat sedikit iaitu Daerah Muang Yala dan Daerah Raman.

Dan ada dua banjaran bukit di kawasan ini iaitu banjaran bukit sankala khiri dalam Daerah Betong iaitu tempat keluar sungai pattani dan banjaran bukit Bilo dalam Daerah Raman dan Daerah Muang Yala. Tingkah laku orang yang berada di kawasan bukit adalah mengguna cara hidup secara mudah-mudah dan begitu halnya dalam masalah cara berpakaian mereka memakai secara mudah-mudah juga.

3.2.3 Hawa Udara Wilayah Yala

Wilayah Yala berada dalam kawasan angin ribut barat selatan dan timur utara, manakala suhu udara adalah panas basah pada siang hari dan sejuk nyaman pada waktu malam, suhu yang paling tinggi 32.7° c dan suhu yang paling rendah 23.1° c.³⁴

³³ Wisut Singha Khachorn Warakun (t.t.), op.cit., hal.4-6

³⁴ Ibid.

Wilayah Yala ada dua musim iaitu musim panas dan musim hujan, musim panas bermula dari bulan Februari sehingga bulan May, manakala musim hujan mulai pada pertengahan bulan May sehingga pertengahan bulan Februari. Ukuran air hujan purata 2,281.6 milimeter Setahun.

Kalau hendak kait cara berpakaian dengan udara di wilayah Yala, maka rupa bentuk pakaian itu hendaklah nipis dan warna adalah bebas kerana udara panas basah.

3.2.4 Penduduk Dan Sosio Ekonomi Yala

Penduduk wilayah Yala³⁵ pada tahun 1999 ialah berjumlah 436,092 orang. Lelaki 219,214 orang, perempuan 216,968 orang, beragama Islam 76.59%, beragama Budha 22.74%, lain-lain agama 0.67%.³⁶

Peratus pertambahan penduduk wilayah Yala sebanyak 2.4% setahun dan pertambahan penduduk seluruh negara Thai sebanyak 2.6%. Penduduk wilayah Yala merupakan sebuah wilayah yang meyoriti kaum berketurunan Melayu dan beragama Islam.

³⁵ Ibid. hal. 12

³⁶ Pejabat Wilayah Yala (1999), *Laporan sejarah ringkas Wilayah Yala*.

Jadual 3.2.4 Jumlah penduduk wilayah Yala.

Daerah	Lelaki	Perempuan	Jumlah
Bandaran Yala	37,006	38,264	75,270
Bandaran betong	12,174	12,024	24,198
Daerah Muang Yala	79,390	82,059	161,449
Daerah Betong	26,987	25,213	52,200
Daerah bendang star	24,649	22,454	47,103
Daerah jaha	23,270	22,756	46,026
Daerah Raman	37,923	39,111	77,034
Daerah Thanto	9,849	8,868	18,717
Daerah Kabang	7,255	6,684	13,939
Daerah Krong Pingang	9,801	9,823	19,624
Jumlah	219,214	216,968	436,092

Sumber: Pejabat Pemerintah (Fai Pok khrong) Wilayah Yala

Wilayah Yala adalah sebuah wilayah yang sedang membangun, Kegiatan ekonomi yang utama ialah pertanian di mana ia melibatkan 13,331,321 Rai atau 88.77% dari tempat tanah yang diusahakan dalam pertanian dan hasil dari perkidmatan. Pendapatan rakyat secara umum adalah 43,442 Bath perorang dalam setahun.

Pada tahun 1996 kerajaan telah membuat kajian hasil pendapatan wilayah di seluruh Thailand, wilayah Yala ditempatkan bilangan yang ke 36 dan ditempatkan bilangan yang ke 11 di dalam

selatan Thailand, Hasil pengeluaran wilayah Yala adalah dari sektor pertanian.

Jika membuat perkiraan di antara jumlah penduduk wilayah Yala dengan hasil mata pencarian maka dapat membuat kesimpulan bahawa penduduk wilayah Yala yang paling bawah tidak miskin sehingga tidak terlalu miskin.

3.2.5 PENDIDIKAN WILAYAH YALA

Mengikut perancangan membina pelajaran, agama dan budaya kementerian pelajaran yang kedelapan (tahun 1997-2001), pihak pusat pelajaran wilayah Yala meluaskan skop pengajian dengan membuka institusi pelajaran dari peringkat belum sekolah rendah (*Raudhah*) sampai keperingkat pengajian tinggi sebanyak 423 tempat³⁷ yang terbagi mengikut jadual berikut;

Jadual 3.2.5 Jumlah sekolah dalam wilayah Yala.

Bil.	Jenis Sekolah	Tempat
1	Sekolah Rendah	211
2	Sekolah Menengah	13
3	Sekolah Swasta	35
4	Sekolah Tempatan	12

³⁷ Laporan bahagian pelajaran Wilayah Yala, 1999

PERPUSTAKAAN UNIVERSITI MALAYA

Jadual 3.2.5 sambungan.

5	Sekolah Polis	6
6	Maktab Perguruan	1
7	Sekolah agama Budha	1
8	Maktab Pertukangan	5
9	Maktab keahlian sukan	1
10	Sekolah Jururawat	2
11	Sekolah Agama Swasta	47
12	Pusat Pelajaran luar sekolah	12
13	Sekolah Didikan Kanak-kanak (<i>Raudhah</i>)	75
14	Pusat Pengajian Tinggi	2
Jumlah		423

Sumber: Pusat Pelajaran Wilayah Yala tahun 1999

Jika memandang kepada sekolah-sekolah yang ada dalam wilayah Yala, maka didapati bahawa di wilayah Yala mempunyai sekolah dan institut pengajian sejak dari awal sekolah rendah sampai keperingkat sarjana.

Manakala jumlah penduduk yang mengambil guna faedah dari sekolah-sekolah tersebut adalah seperti jadual berikut:

Jadual 3.2.5 Jumlah murid dan pelajar dalam wilayah Yala.

Peringkat penagajian		Umur	Penduduk	Murid	Peratus
Belum sekolah rendah		3-5	27,388	23,155	84.54%
Sekolah rendah		6-11	52,181	59,231*	113.51%
Sekolah menengah	Awal	12-14	23,875	20,438	85.60%
	Akhir	15-17	22,708	16,377	72.12%
Pusat penganjian tinggi		18-21	28,898	9,735	33.69%
Jumlah semua		3-21	155,050	128,936	83.16%

* termasuk penduduk dari wilayah berhampiran.

Sumber: Pusat pelajaran Wilayah Yala tahun 1999

Dari jadual di atas didapati bahawa jumlah murid dari peringkat sekolah *raudhah* (asuhan kanak-kanak) sampai keperingkat sekolah menengah bahagian awal adalah bilangan dalam tahap sangat memuaskan iaitu 99.40% dari jumlah penduduk yang berumur antara 3-14 tahun, manakala jumlah murid dalam peringkat sekolah menengah bahagian atas sampai keperingkat pusat pengajian tinggi adalah sedikit sahaja iaitu 50.59% dari jumlah penduduk yang berumur 15-21 tahun itu adalah berkemungkinan dari beberapa sebab seperti berikut:

1-Penduduk yang berumur 15-21 tahun keluar sambung pelajaran di luar wilayah Yala.

2-Kemiskinan yang menyebabkan tidak berupaya untuk sambung pelajaran keperingkat atas.

3-Penentuan had jumlah penerimaan dari pihak sekolah atau pusat pengajian tinggi.

3.2.6 TEMPAT-TEMPAT PELANCONGAN

Wilayah Yala adalah salah satu dari wilayah yang indah di kawasan selatan yang dapat menarik pelancong-pelancong dari dalam negeri dan luar negeri sangat banyak, maka dapat menyuburkan ekonomi tempatan dan di samping itu dapat mengubah corak pemikiran dan kebudayaan pemuda dan pemudi.

Wilayah Yala mempunyai slogan³⁸ yang bererti:

“Yala hujung selatan siam,
gua marmar yang indah,
patung berbaring Sriwijaya,
tasik besar di Sankalakhiri,
tempat sakai orang asli”

³⁸ Wisut Singha Khachorn Warakun (t.t.), op.cit., hal.31-39

Tempat pelancongan yang ada dalam wilayah Yala sangat banyak, antaranya yang terkemuka adalah seperti berikut:

3.2.6(a) Turus Negeri Wilayah Yala

Tiang turus negeri wilayah Yala dibinakan pada tahun 1961m. telah meletak batu asas oleh Raja Pumipul Adulayadaet pada tanggal 21 November 1961 dan diletak berhala turus negeri pada tanggal 25 May 1962 Jam 12.00 tengah hari. Pada genap 25 May setiap tahun diadakan perayaan pemujaan turus itu selama sepuluh hari diisikan dengan Manura, Wayang kulit, Dikir Hulu, Silat, Mayong dan lain-lain.

3.2.6(b) Gua Bayu (*Tam Khuha Pi Muk*)

Tempat pelancongan yang kedua ialah Gua Bayu terletak di Mukim Na Tham, Daerah Muang Wilayah Yala, yang berjauhan dari bandar Yala 5 Km. Merupakan suatu tempat bersejarah yang dapat menjadi saksi bahawa di sini telah menjadi tempat kegemilangan Agama Budha dahulu, kerana di dalamnya ada berhala bernama "*Budha Saiyat*" yang telah dibinakan pada zaman pemerintahan Sri Wijaya, yang mempunyai umur lebih kurang 1,300 tahun.

3.2.6(c) Lombong Betong

Daerah Betong adalah kawasan bukit-bukit yang bersempadan dengan Malaysia, lombong betong ini terletak di Kampung Piyamit dalam Mukim Tanah Merah, dalam kawasan pergunungan yang digali oleh China Komunis pada tahun 1976 yang mempunyai jalan masuk ke lombong itu sembilan jalan sebagai kubu pertahanan bagi mereka.

Setelah kerajaan Thai membuat perundiangan politik dengan mereka, maka mereka membuat penyerahan diri kepada kerajaan Thai, sanggup menjadi rakyat baik membina bangsa Thai, sekarang tempat ini sudah menjadi tempat pelancongan yang menarik.

3.2.6(d) Ampangan Bang Lang

Ampangan Bang Lang terletak di Mukim Bachok Daerah Bendang setar, berjaruan dari bandar Yala 60 kilo meter, ampangan ini dibina untuk menghasilkan kuasa Hidroelektrik, hasil dari ampangan ini juga dapat menjayakan rancangan perikanan dan menjadi tempat pelancongan yang indah. Pihak ampangan menyediakan rumah-rumah tumpangan khas untuk kemudahan kepada pelancong-pelancong.

3.2.6(e) Taman Baruh Bakul (*Suan Khuan Muang*)

Taman ini berada dalam bandaran Yala, 300 meter dari turus negeri wilayah Yala, mempunyai kawasan seluas 207 *Rai*, di dalamnya ada tempat senaman, joking, taman kanak-kanak, tasik dan lain-lain.

Tempat-tempat pelancongan itu menjadi tempat perhimpunan orang dari berbagai-bagai lapisan masyarakat dan tamadun, maka akan menjadikan suatu perkara yang boleh mengubah tamadun mengubah corak pakaian, adap makan minum, pergaulan dan sebagainya bagi rakyat wilayah Yala.

3.2.7 Majlis agama Islam Wilayah Yala.³⁹

Pada tahun 1943 Tuan guru Haji Mustafa Awang Haji Said dari Pondok Banggul Kesinai bersama dengan beberapa orang alim ulama dari wilayah Naratiwat dan Pattani masuk mengadap Raja Anan Tamahidun untuk menerima wang bantuan d'raja sebagai bantuan untuk membina masjid. Ekoran dari perkembangan ini mula ditubuh majlis agama Islam wilayah dalam empat wilayah di selatan Thai iaitu Pattani, Naratiwat, Yala dan Setul.

Majlis agama Islam wilayah Yala ditubuhkan di tempat sementara di Pondok Kedai lama Yala yang berhadapan dengan Masjid Besar wilayah Yala sekarang. Haji Hasan Awae Tantu tuan guru pondok tersebut dilantik menjadi yang dipertua, bersama itu juga melantik empat belas orang ahli jawatankuasa majlis. Beliau telah mentadbirkan majlis agama Islam selama dua tahun (1945-1947) dengan sebab meninggal dunia.

Kemudian dilantik Haji Mustafa Awang menjadi yang pertua majlis yang kedua dan beliau pindah pejabat majlis agama ketempat baru iaitu di kawasan sekolah polis Yala sekarang beliau mentadbir selama tiga belas tahun (1947-1959)

³⁹ Laporan Majlis Agama Islam Wilayah Yala, 2001

Selepas beliau digantikan oleh Haji Ahmad Wae said sebagai yang dipertua majlis beliau mentadbir selama tujuh belas tahun (1959-1975, semasa beliau ini sekali lagi dipindahkan maktab majlis agama ketempat baru di jalan Pangmuang 5 Bandaran Yala (tempat sekarang) Tel. 073-213225 Fax. 073-247064

Yang dipertua majlis yang ke empat ialah Haji Ismail bin Hawan beliau mentadbir selama dua puluh dua tahun (1975-1997) yang dipertua majlis yang kelima ialah haji Muhammad Haji Said dan beliau mentadbir selama tiga tahun (1997-1999).

Kemudian yang di pertua majlis yang keenam ialah haji Ismail Hari dan disertai oleh 29 orang ahli jawatan kuasa dan beliau mentadbirkan majlis pada tahun 1999 sampai sekarang.

Majlis agama Islam wilayah Yala berperanan dalam mengarah masyarakat Islam kearah menghayati Islam dalam skop yang terbatas. Apabila memandang kepada stroktor pembahagian kerja pada umumnya akan dapati bahawa bahagian-bahagian yang akan dapat menghayati Islam hanya tiga sahaja iaitu bahagian dakwah, bahagian urusan masjid dan bahagian pendidikan dan adat istiadat. Kedudukan stroktor kerja bagi majlis agama Islam sekarang adalah seperti dalam lapiran C6

3.2.7 (a) Polisi Majlis Agama tahun 2000

Polisi Majlis agama Islam Wilayah Yala tahun 2000 adalah seperti berikut;

- 1- Berpegang teguh kepada agama, negara, raja dan rela dengan sistem pemerintahan demokrasi.
- 2- Menggalakan imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid supaya menjadi contoh tauladan kepada ahli masjid.
- 3- Meningkatkan taraf pelajaran bagi imam, khatib, bilal, ahli jawatankuasa masjid dan ahli masjid.
- 4- Membina kualiti kehidupan bagi imam, khatib, bilal, ahli jawatankuasa masjid dan ahli masjid.
- 5- Membina kefahaman agama Islam kepada imam, khatib, bilal, ahli jawatankuasa masjid dan ahli masjid.
- 6- Berusaha supaya masjid menjadi pusat perhimpunan bagi masyarakat, khususnya pemuda dan belia.
- 7- Membinakan kemajuan meterial dan meningkatkan moral bagi imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid.
- 8- Membuat perhubungan dan penyelarasan dengan pegawai-pegawai di unit kerajaan yang berkenaan.

- 9- Mengusahakan mencegah perbuatan-perbuatan maksiat dan kemungkaran yang berlaku dalam masyarakat.
- 10- Menyelesaikan sesuatu masalah mengikut prosedur dengan tertib dan teratur.

3.2.7 (b) Skop Kuasa Majlis Agama Islam Wilayah

Mengikut undang-undang kerajaan Thai berkenaan dengan urusan agama Islam 1997 akta 26 menetapkan bahawa ahli jawatan kuasa majlis agama Islam wilayah berkuasa dan bertanggungjawab seperti berikut:

- 1- Memberi penasihat kepada gabnor wilayah (Puwa rakharn changwat) di bidang urusan agama.
- 2- Mengikuti perjalanan ahli jawatankuasa masjid setiap masjid di dalam wilayahnya.
- 3- Menyelesaikan masalah-masalah yang timbul dari perbuatan imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid terhadap ahli masjid.
- 4- Menjadi penyelia dalam memilih imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid supaya teratur.
- 5- Berkuasa melantik atau memecat imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid.
- 6- Membuat pemeriksaan untuk melucut imam, khatib, bilal dan ahli jawatankuasa masjid dari jawatannya.

- 7- Mengarah supaya imam, khatib, bilal dan ahli jawatan kuasa masjid meletak kerja samantara waktu dikala melakukan pemeriksaan.
- 11-Membuat penyiasatan untuk mengada atau pindah atau himpun atau membatalkan sesuatu masjid.
- 12-Menlantik petugas samantara di masa imam atau khatib atau bilal atau mana-mana ahli jawatan kuasa masjid lucut dari jawatannya.
- 13-Mengeluarkan surat akuan nikah kahwin atau surat akuan perceraian mengikut hukum-hukum syarak.
- 14-Membuat perdamaian masalah perbalahan dalam keluarga atau harta pusaka apabila ada pengaduan.
- 15-Membuat senarai pendaftaran dan banci kewangan yang terkini supaya senang di periksa.
- 16-Mengeluarkan pengiklanan atau surat akuan berkenaan urusan agama dalam wilayah yang di bawah tanggungjawabnya.

3.2.7(c) Masjid di bawah Majlis agama wilayah Yala

Masjid yang berada di bawah majlis agama Islam Wilayah Yala berjumlah 384 buah masjid dan sekolah Tadika sebanyak 384 buah sekolah ertinya di setiap masjid mempunyai satu sekolah Tadika, lihat jadual berikut:

Jadual 3.9 Jumlah Masjid dalam wilayah Yala.

Daerah	Masjid	Tadika	Penduduk
Muang	98	98	126,774
Raman	109	109	61,803
Yaha	51	51	36,900
Bendang setar	50	50	37,250
Tan to	13	13	14,000
Krong pinang	30	30	19,196
Kabang	15	15	9,322
Betong	18	18	25,000
Jumlah	384	384	330,245

Sumber: Majlis agama Islam wilayah Yala

3.2.7(d) Skop Kuasa Ahli jawatankuasa Masjid

Mengikut undang-undang kerajaan Thai berkenaan dengan urusan agama Islam 1997 akta 35 menetapkan bahawa ahli jawatankuasa masjid berkuasa dan bertanggungjawab seperti berikut:

- 1- Manjaga masjid dan harta bendanya dengan baik.
- 2- Mengadakan adab dan pelaturan masjid supaya lancar dalam memjalankan tugas.
- 3- Patuh kepada nasihat dan arahan majlis agama Islam wilayah dan majlis agama Islam nagara yang

tidak bercanggah dengan syariat agama Islam dan undang-undang kerajaan.

- 4- Menggalakan ahli masjid beribadat dan tulong menolong antara satu dengan yang lain.
- 5- Membuat pemeriksaan terhadap orang yang akan masuk menjadi ahli masjid di masjidnya.
- 6- Mengadakan kelas belajar agama dan nasihat kepada ahli masjid.
- 7- Membuat perdamaian di antara dua orang ahli kampung yang ada kes perbalahan apabila ada pengaduan.
- 8- Mendaftar ahli masjid kawasan tanggungjawab dan menjaganya supaya mudah di guna lagi terkini.
- 9- Membuang nama ahli masjid dari daftar nama, apabila mereka membuat kesalahan dalam pelaturan yang ditetapkan sebagai denda kepada mereka.
- 10- Mengadakan daftar senarai harta benda masjid dan membuat lapuran pada tiap-tiap tahun.
- 11- Melihat anak bulan ramadhan dan syauwal dan melapurkan kemajlis agama Islam wilayah.
- 12- Mengalakan kepada masyarakat umum supaya mengadakan kelas pelajaran dan perhimpunan kegiatan yang tidak bercanggah dengan agama Islam.

3.3 Pengenalan Mukim Tok Hadi (*tambon Nonngam*)

Mukim Tok Hadi (*Tambon Nonngam*) adalah salah satu mukim dalam daerah Raman (*Amphor Raman*)⁴⁰ Mukim Tok Hadi ini terletak berjauhan dari Pejabat Daerah Raman 16 kilometer dan berjauhan dari Bandaran Yala 15 kilometer dan mempunyai sempadan seperti berikut:-

- 1- Pihak utara: bersempadan dengan Mukim Kota Baru.
- 2- Pihak selatan: bersempadan dengan Mukim Wang Paya
- 3- Pihak timur: bersempadan dengan Mukim Kota Teras dan Mukim Klupang
- 4- Pihak barat: bersempadan dengan Mukim Budi dalam Daerah Muang Yala

Mukim Tok Hadi mempunyai kawasan luas 8,544 Rai atau 13.67 kilometer persegi dan tinggi dari paras air laut 155-170 meter.

⁴⁰ Terletak di bahagian utara wilayah Yala, bersempadan dengan daerah Tung Yang Deang dan daerah Yarang wilayah Pattani, dan daerah Bachok wilayah Naratiwas. yang terdiri dari beberapa buah mukim yang kecil-kecil sebanyak 14 Mukim iaitu; 1. Mukim Kayu bongkok 2. Mukim Cakuas 3. Mukim Asong 4. Mukim Jatah 5. Mukim Kehra 6. Mukim Kota Baru 7. Mukim Kota Teras 8. Mukim Tok Hadi (*Nonngam*) 9. Mukim Banggul 10. Mukim Balo 11. Mukim Cerang Tadung (*Tathong*) 12. Mukim Wang Paya 13. Mukim Bermang 14. Mukim Teluk hala

3.3.1 Pentadbiran Mukim Tok Hadi⁴¹

Dibagikan mukim Tok Hadi mengikut susunan pentadbiran sekang kepada lima *Muban* (kawasan perkampungan) iaitu:-

1-Ban Miding (Kampung Miding)

2-Ban Main Kaen (Kampung Main Kaen)

3-Ban Gelae (Kampung Gelang)

4-Ban Berdong (Kampung Berdong)

5-Ban Tanggung (Kampung Tanggung)

Di tiap-tiap kawasan perkampungan dipilih dua orang wakil ahli kampung untuk menjadi ahli jawatankuasa pentadbiran mukim dinamakan *Smachik Spa Ongkan Borihan Suan Tambon* dan dilantik seorang ketua dinamakan *Prathan Spa*.

Penduduk Mukim Tok Hadi berjumlah 6,523 orang, lelaki 3,021 orang, perempuan 3,502 orang, penduduk semua kira purata sebanyak 477 orang bagi setiap satu kilometer persegi.⁴² Bahagian besar dari penduduk mukim Tok Hadi bercucuk tanam.

⁴¹ Laporan Mukim Tok Hadi, 2001

3.3.2 Kemudahan Asas

Jalan raya memainkan peranan penting dalam perhubungan mukim Tok Hadi dengan mukim-mukim di sekitarnya. Ianya terbahagi kepada tiga jenis jalan perhubungan: pertama jalan kereta api yang menghubungkan dari sungai Golok sempadan Malaysia dengan Kota Bangkok melalui stisyen Tok Hadi, kedua jalan raya nagara 4071 yang menghubungkan bandar Yala dengan wilayah Naratiwat yang melalui mukim Tok Hadi, ketiga jalan desa yang menghubungkan di antara kampung sebanyak 14 batang jalan raya. Penduduk di mukim Tok Hadi lebih dari 95% telah dapat menggunakan tenaga api elektrik. Terdapat satu pejabat teligraf dan dua tempat telefon am, sebuah pusat kesihatan mukim dan satu unit polis menjaga keselamatan.⁴³

3.3.3 Bidang Pelajaran Dan Agama

Mukm Tok Hadi mempunyai sekolah rendah dari derjah satu sampai derjah enam ada empat tempat iaitu sekolah Ban Maikuan, sekolah Ban Kiat, sekolah Ban Berdong dan sekolah Ban Gelang, bilik bacaan akhbar ada lima tempat terletak di setiap perkampungan taman asuhan kanak-kanak berumur 3-5 tahun sebanyak dua tempat iaitu di kampung Ban Bendang Tebu dan di kampung Ban Miding, taman didikan kanak-kanak berumur 6-11

⁴² Papan iklan Pusat Mukim Tok Hadi, January, 2001

(Tadika) sebelas tempat iaitu terletak di tiap-tiap masjid. Kegiatan dalam bidang agama adalah diadakan di masjid-masjid sebanyak sebelas buah masjid iaitu:

- 1-Masjid Nūr al-Hudā kampung Pohun Jerai
- 2-Masjid Jāmik al-Islāmiah kampung Gelang
- 3-Masjid Nūr al-Nājihīn kampung Jak
- 4-Masjid Dār al-Taqwā kampung Tanggung
- 5-Masjid kampung Bedung
- 6-Masjid Nūr al-Islām kampung Banggol Hiler
- 7-Masjid kampung Miding
- 8-Masjid kampung kiat
- 9-Masjid Dār al-Falāḥ kampung Canding
- 10-Masjid kampung Bendang Tebu.
- 11-Masjid kampung Tok Hadi.

Manakala sekolah agama ada satu tempat sahaja iaitu terletak di kampung Tok Hadi, diasaskan pada tahun 1955 oleh tuan guru Hj. Abdulkadir bin Saud, dinamakan Sekolah Darul Huda Wittaya yang merupakan sebuah sekolah yang buka mengajar dalam tiga kurikulum pertama bahagian agama dari peringkat *Ibtidāi* sampai peringkat *Thānawī*, kedua kurikulum Akademik dari peringkat sekolah menengah tingkatan satu sampai tingkatan enam, ketiga

⁴³ Laporan Mukim Tok Hadi, 1999. hal. 5

kurikulum pondok iaitu buka mengajar kitab kuning di sebelah malam.⁴⁴

3.3.4 Orang Budha di Mukim Tok Hadi

Penduduk mukim Tok hadi selain dari yang beragama Islam ada orang Thai beragama Budha sebanyak 155 orang berjumlah 2.38% dari jumlah penduduk mukim Tok Hadi, mereka mempunyai cara hidup berlaian dengan orang muslim, mereka memiliki sebuah *Wad* (tempat ibadat bagi orang Budha) yang terletak di kampung Ban Mai Kaen.⁴⁵

3.3.5 Bidang Ekonomi

Penduduk-penduduk dalam mukim Tok Hadi pada umumnya bertaraf kehidupan yang rendah, mereka bekerja sebagai petani dan boroh, hasil pendapatan dari kerja mereka bulanan purata 3,000 Bath. Pekerjaan-pekerjaan yang diusahakan ialah menjadi pekebun getah para, pekebun buah-buahan, pesawah padi, pekerja boroh di kilang-kilang, menjadi pegawai kerajaan, menternak ayam, dan lain-lain.⁴⁶

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ ibid.

KESIMPULAN.

Masyarakat Tok Hadi mempunyai sejarah yang panjang, dalam sejarah kerajaan Patani yang gemilang dahulu, sehingga sampai ke zaman kejatuhan. Mukim Tok Hadi terletak di antara dua bandaran iaitu bandaran Yala dan bandaran Raman, mempunyai beberapa buah sekolah, masjid dan berada di bawah naungan majlis agama Islam wilayah Yala dan mempunyai berbagai kemudahan asas, mempunyai kebudayaan yang tersendiri. Mata pencarian rendah. Tambah pula dicampuri dengan segelintir orang beragama budha.